

Na konci února zavlály ruské vlajky nad Krymským parlamentem. Bylo těch pár dní, než přišli ruští vojáci, už vnímáno jako agrese ze strany Ruska, nebo se Ukrajina domnívala, že se jedná o izolované separatisty?

Situace kolem Krymu zcela jistě nevznikla jen tak, Ruská federace se řadu let na tuto okupaci připravovala. Měla tam Černomořskou flotilu, financovala politické projekty a separatistická hnutí. Dnes je již zřejmé, že různé tlaky a příprava na anexi začaly ještě v devadesátých letech. To, že Ukrajina se s tím nedokázala včas vypořádat a postavit se těm hrozbám, je také naše chyba.

Ruské vlajky se skutečně objevily na Krymu již v únoru 2014. Musíme si uvědomit ten kontext – 18.–21. února se v centru Kyjeva odehrály hromadné vraždy demonstrantů. Hned nato utekl Janukovyč. Společnost byla v šoku, přemýšlet racionálně v těchto dnech bylo opravdu velice složité. Že si Rusko zvolilo právě tento okamžik pro okupaci části Ukrajiny, je skutečně odporné. Byl to čas, kdy jsme se teprve dávali dohromady po strašlivých zážitcích z Kyjeva, kdy jsme byli oslabeni jako nikdy předtím. A právě v tomto okamžiku Rusko spustí masivní kampaň

o „fašistech“, pošle „zelené mužičky“ na Krym a fakticky okupuje poloostrov.

Mimočodem, tady je zásadní vypíchnout jednu věc, ruská propaganda pořád zdůrazňuje, že okupace Krymu přišla jako důsledek Majdanu. Ale ve skutečnosti tomu tak vůbec nebylo. Okupace poloostrova a ruská agrese nijak nevyplývaly z událostí na Majdanu. Rusko si jednoduše zvolilo pro zahájení agrese okamžik oslabení Ukrajiny, kdy jsme de facto nebyli schopni vzdorovat. Představa, že Rusko „muselo zasáhnout“, protože v Kyjevě se konala revoluce, je naprosto absurdní. Jen vycitili příležitost. O to byla celá tato ruská akce odpornější.

Samozřejmě, že jsme to vše na dálku pozorovali, viděli jsme jak separatisty, tak i obří demonstraci Krymských Tatarů na podporu Ukrajiny. Nevím, zda již tehdy všem docházelo, že se jedná o začátek války. Já osobně jsem tomu tehdy nechtěl věřit, i když to bylo celkem jasné.

Jak se dívali Ukrajinci na začátku března na ruskou okupaci Krymu, tedy spíše jak se dívali na bezmocnost Západu vůči Putinovým vojákům, ovšem neoznačeným jako bojovníci regulérního státu?

Já si moc dobře pamatuji Putinův projev z března 2014, kdy mu ruský parlament povolil „použití ozbrojených sil Ruské federace mimo její hranice“. Tehdy to definitivně

docvaklo i mně, jasnější to už být nemohlo. Poprvé se objevilo slovo „válka“. Je to trochu trapné, protože retrospektivně ten plán je vidět celkem jasně a srozumitelně, byl to jednoduchý postup. Destabilizovat Ukrajinu co nejvíc (především vraždami na Majdanu), vyhlásit „fašistickou hrozbu“ a „z nutnosti“ obsadit Krym. Jednoduchý a cynický plán. Ale mně to došlo až v ten okamžik, když jsem viděl Putinův projev. Je to asi ta situace, kdy racionálně chápeš, co se děje, ale mozek prostě odmítá přijmout slovo „válka“. Od té doby se samozřejmě všechno změnilo, ale tehdy v březnu 2014 to bylo šokující.

Bylo v podstatě jasné, že Ukrajina nemá možnost Krym ubránit. Naše armáda byla tehdy na válku absolutně nepřipravená, neměli jsme dost vycvičených lidí, politicky situace byla velmi zamotaná (kvůli útěku Janukovyče), neměli jsme zdroje, a především jsme neměli západní podporu.

Samozřejmě, že přístup Západu byl zklamáním. Jsem přesvědčený, že kdyby tehdejší reakce civilizovaného světa byla ostřejší, tak k takové eskalaci války, která nastala v únoru 2022, vůbec nemuselo dojít. To je právě to zásadní, čemu nás učí dějiny. Agresorovi se nesmí ustupovat a nelze s ním jednat. Tehdejší reakce Západu byla velmi chabá, samé „hluboké znepokojení“ a mírné sankce. U lidí typu Putina to probouzí pocit beztrestnosti, berou to jako projev slabosti a skoro jako pobídku k další agresi.

Domnívám se, že tehdy civilizovaný svět udělal obrovskou chybu. Tento příběh mohl skončit již tehdy a k dnešnímu boji o přežití Ukrajiny, který si vyžádal stovky tisíc obětí, vůbec nemuselo dojít. Zdá se ale, že se Západ poučil a dnes již pochopil, že proti Rusku se musí bojovat skoro všemi možnými způsoby. Současná válka nejenom že musí skončit, ale musí skončit jasným vítězstvím Ukrajiny. Je to v zájmu celého civilizovaného světa. Tehdy to bylo jiné, byl to pocit bezradnosti a chápání toho, že Rus si prostě přijde, sebere si co chce a nic se nestane. My jsme tehdy neměli dostatek možností se vzepřít a Západ to jednoduše toleroval a omezoval se na politická gesta. To ale na samotném faktu okupace poloostrova nic nezměnilo.

Okupace Krymu Ruskou federací tehdy byla často ospravedlňována právě dějinami a neustále se opakovala teze o „historické chybě Chruščova“ z roku 1954...

Rok 1954 se stal skutečně velice důležitým pro rusko-ukrajinské vztahy. Tehdy se v obou sovětských republikách mohutně slavilo 300 let od Perejaslavské rady, události, od které fakticky můžeme odpočítávat příběh rusko-ukrajinské konfrontace. Sovětské vedení ale toto výročí bralo jako dobrou možnost zdůraznit historický

okamžik „sjednocení Ukrajiny s Ruskem“, byly toho plné noviny, vycházely knihy, konaly se obří festivaly a slavnosti. V rámci tohoto „festivalu přátelství“ se sovětské vedení rozhodlo „předat“ Krym Ukrajině.

Z historického hlediska je tvrzení o „Chruščovově chybě“ naprosto mylné. Nikita Chruščov byl nepochybně navýsost impulzivní člověk, jehož rozhodnutí často postrádala logiku, ale toto rozhodnutí zcela jistě nebylo jeho „chybou“ – jednalo se o promyšlenou strategii sovětského kolektivního vedení. A nejen proto, že v roce 1954 Nikita Chruščov prostě neměl dostatečnou moc pro samostatná rozhodnutí takového významu. Pozdější interpretace, a to zejména v ruské historiografii po anexi Krymu v roce 2014, vysvětlovaly tento krok jako „dárek Ukrajině“. V roce 1954 měl ale k takovému gestu Chruščov a jeho soudruzi v prezidiu Nejvyšší rady SSSR kromě symbolického gesta rusko-ukrajinského přátelství i řadu praktických důvodů. Krym byl připojen k USSR na základě rozhodnutí prezidia Nejvyššího sovětu SSSR 18. února 1954. Což samo o sobě vylučuje tezi o „Chruščovově chybě“ – jednalo se o kolektivní a z hlediska tehdejších zákonů legitimní rozhodnutí. Toto gesto bylo doprovázeno několika závažnými okolnostmi. Zaprvé, poloostrov byl historickou vlastí Krymských Tatarů, kteří odtud byli za druhé světové války Stalinem deportováni na základě principu kolektivní viny. Proto ze samotné podstaty neměli Rusové právo takový

„dárek“ poskytnout. Zadruhé, díky pevnějším geografickým i ekonomickým vazbám na Ukrajinu byl vztah Krymu k Ukrajině přirozenější a logisticky výhodnější. Zatřetí, připojení Krymu k Ukrajině s sebou neslo pro Ukrajinu řadu ekonomických a politických problémů. Deportace Krymských Tatarů v roce 1944 zapříčinila na poloostrově ekonomický chaos – tyto škody se po připojení k USSR měly napravovat z místního republikového (tedy ukrajinského) rozpočtu. Ještě důležitější byl fakt, že podle sčítání lidu v roce 1959 žilo na Krymu přibližně 860 tisíc Rusů a pouze 260 tisíc Ukrajinců. Když se po roce 1954 Kyjev snažil přesídlit na poloostrov místní ukrajinské obyvatelstvo, Rusové agresivně oponovali jakékoliv formě ukrajinizace regionu. Zůstávali tak na poloostrově v jasné většině. V tomto smyslu zvýšilo připojení Krymu výrazně počet a podíl Rusů v USSR. Což rovněž napomáhalo ruskému vlivu na politiku uvnitř USSR. To mělo velké dopady na další vývoj Ukrajiny po celá desetiletí. Krym se nakonec stal pro Ukrajinu „časovanou bombou“, která explodovala o 70. let později.

Toto je historický kontext tehdejších událostí, který by člověk měl znát dříve, než se pustí do debat ohledně toho, „komu patří Krym“. Já se však domnívám, ač jsem historik, že dějiny v žádném případě nemohou být základem a argumentem v takových diskuzích. Existuje mezinárodní právo, existují mezinárodně uznávané hranice

a podle toho se musíme řídit. Jednoduše řečeno, okupace Krymu v roce 2014 byla naprosto brutálním porušením všech možných principů mezinárodního práva a mírového soužití. Proto návrat Krymu Ukrajině není pouze „přáním Ukrajiny“, není důležitý jen pro Ukrajinu. Ale je to obnovení spravedlnosti, řádu a stability. Je to naděje na to, že navzdory všem turbulencím v Evropě je ještě možné obnovit klid a stabilitu. Signál, že nějaká pravidla stále fungují a že se i jiné státy můžou cítit v bezpečí.

Jaký je vlastně vztah Ukrajinců a Krymských Tatarů, dvou národů s velmi podobnými tragickými zkušenostmi s Ruskem?

Příběh Krymských Tatarů je skutečně tragický. Ve 20. století se podrobili deportaci z poloostrova. V roce 1944 Stalin spáchal obludný zločin, když na základě principu kolektivní viny jednoduše deportoval stovky tisíc Krymských Tatarů z poloostrova, z jejich území, z jejich vlasti. Tisíce z nich cestu v dobytčácích do Střední Asie nepřežily. Desítky tisíc se pak usídlily na tomto území. A od roku 1944 měla tato komunita jediný cíl, vrátit se domů, na Krym. Příběh Krymských Tatarů je v podstatě příběhem o nekonečném návratu na Krym, o návratu do své vlasti. Tento motiv se promítl i v disidentském hnutí v Sovětském svazu, kde se postupně rozrůstalo

krymskotatarské hnutí. Již v šedesátých letech se do popředí dostal Mustafa Džemilev, dnešní poslanec ukrajinského parlamentu a přítel Václava Havla, mimochodem. V podstatě se jim podařilo postupně se vracet na Krym až na přelomu osmdesátých a devadesátých let. Musel to být zvláštní pocit, protože se po letech vracely celé rodiny, v jejich domcích na Krymu již dávno bydleli Rusové a Krymští Tataři se z ruského pohledu nikdy nezbavili cejchu „zrádců“. U sebe doma se ocitli v naprosto nepřátelském prostředí. Budovali si ale nová obydlí a postupně se usazovali. Byli koneckonců u sebe doma.

To, co se odehrálo v roce 2014, je neskutečná a krutá ironie dějin. Naprostá většina Krymských Tatarů se jednoznačně postavila na stranu Ukrajiny a jejich komunita se pro ruské okupační úřady opět proměnila ve „zrádce“. V tomto okamžiku se našlo místo i pro tragikomickou epizodu. Během anexe Putin volal Džemilevovi, který má nespornou autoritu mezi Krymskými Tatarsy, a snažil se ho přesvědčit, aby se přidal na stranu Ruska. Mustafa Džemilev to jednoznačně odmítl. Tato epizoda jenom dosvědčuje, že Putin naprosto nechápe ani Ukrajince, ani Krymské Tatarsy, nevnímá samotnou společnost jako důležitý subjekt. Tak to sice mají nastavené v samotném Rusku, ale určitě to nefunguje v případě Ukrajiny. Kdyby se Putin aspoň trochu zajímal o skutečné dějiny a sociokulturní procesy, tak by ho ani nenapadlo pokusit se

s Mustafou Džemilevem vyjednávat. Lidé jako Džemilev prostě mají svou pevnou představu o lidské důstojnosti, solidaritě a spravedlnosti, a ta zřejmě v představě Putina neexistuje.

Události roku 2014 se proměnily ve velkou tragédii Krymských Tatarů, protože tisíce lidí zase musely prchat před okupační správou. Přesvědčení Krymských Tatarů však spočívá v tom, že by měli na Krymu setrvat za každou cenu a poloostrov neopouštět. Proto jich hodně na Krymu zůstává nehledě na velice složitou situaci. Mnozí však odejít museli. V jistém smyslu se opakovala situace z roku 1944, kdy byli nuceně deportováni. Krymští Tataři se stali terčem cílených perzekucí, vykonstruované soudní procesy se staly každodenní realitou pro tento národ a soudy na Krymu již vynesly desítky naprosto nepodstatných rozsudků. Nejaktivnější vůdci Krymských Tatarů často dostávají desítky let vězení. Proto tisíce lidí opět musely z Krymu utéct. Situace se ještě zhoršila, když v Rusku vyhlásili mobilizaci na podzim 2022. Na Krymu povolávací rozkazy dostávali především Krymští Tataři, a opět se lidé ocitli před dilematem: Buď utéct z Krymu, opustit svůj domov, nebo sloužit v armádě, kterou vnímají jako nepřátelskou. Příběh Krymských Tatarů je za uplynulých sto let skutečně velice dramatický.

Vztah mezi Ukrajinou a Krymskými Tatary nebyl zdaleka vždy tak idylický. V podstatě s jistou nadsázkou

můžu asi říct, že až do roku 2014 bylo toto téma na Ukrajině celkem marginální a vzájemné vazby nebyly nějak intenzivní. Ukrajina se zcela „probudila“ až na jaře 2014. Teprve tehdy ukrajinský parlament odhlasoval rezoluci, ve které označil sovětskou deportaci z roku 1944 za genocidu Krymských Tatarů. Dnes jsou vzájemné vazby velice pevné, Ukrajina podporuje menšinu Krymských Tatarů, jak to jen jde, probudil se zájem o jejich kulturu, vycházejí knihy o jejich dějinách atd. Krymští Tataři jsou důležitým hlasem v ukrajinské společnosti a takové spojenectví je dnes nezpochybnitelné a výhodné pro obě strany.

Současně si ale dovedu představit, že se po osvobození Krymu (v podstatě nemám pochyb, že bude dříve nebo později deokupován a vrátí se do svrchovaného ukrajinského státu) bude odehrávat dost složitá debata o tom, co a jak vlastně s Krymem (ve smyslu jeho administrativního uspořádání a právního statusu v rámci Ukrajiny). Já jsem toho názoru, že Krym je vlastí Krymských Tatarů, kteří si toho skutečně hodně vytrpěli. Je to především jejich domov, a proto mi přijde, že Krymskotatarská autonomie v rámci Ukrajiny by mohla být správným řešením této situace.